

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M 362 विषय अभिकरण

नांव अभिकरण विषय

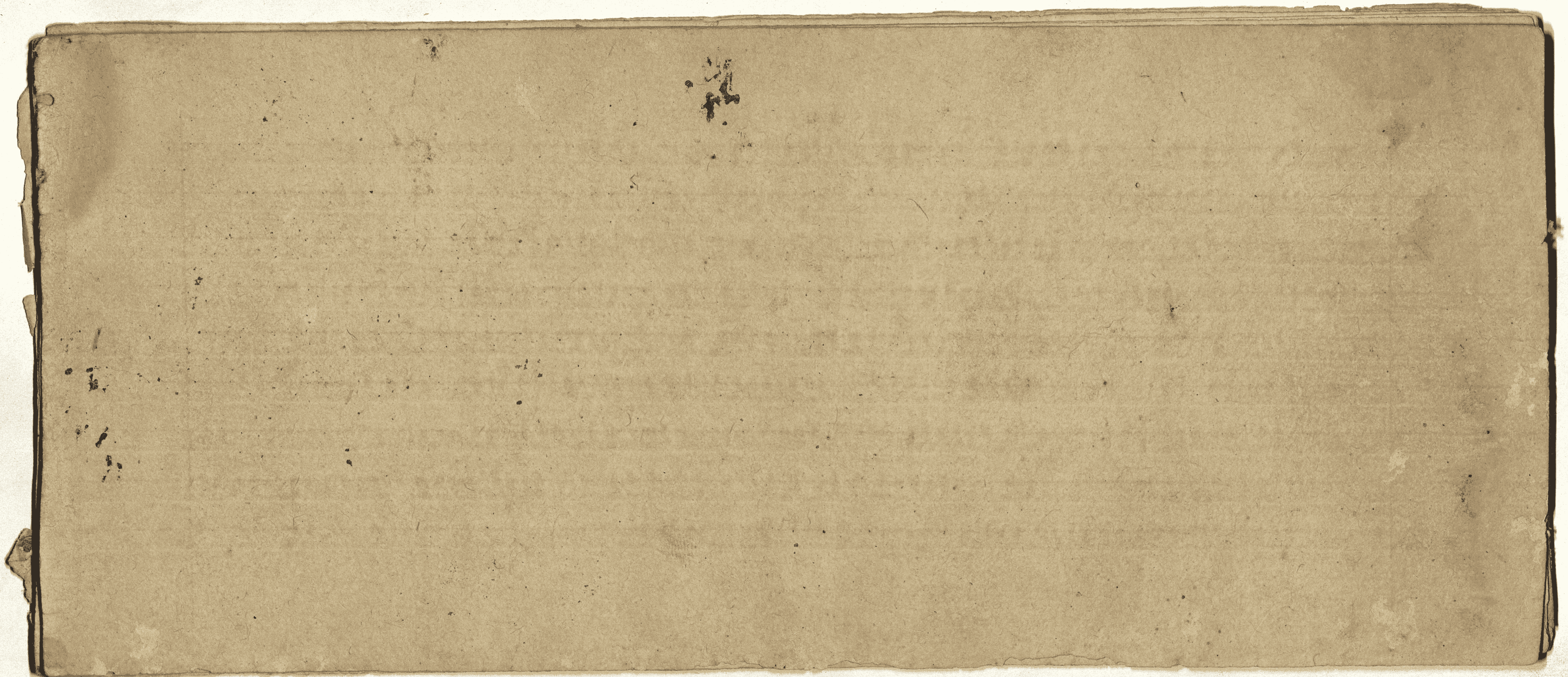
लेखक/लिपीकार —

पृष्ठ 14

काळ — पूर्ण/अपूर्ण —

Checked 2012

ॐ श्रीगणेशाय नमः साध्यवद्व्यावृत्तित्वं व्याप्तिरित्यर्थः साध्यवत्प्रतिपत्तिता
 कभेदाधिकरणो हेतोरवृत्तित्वं व्याप्तिः १ पर्वतो वह्निमान् धूमादित्यत्र साध्यो
 वह्निः साध्यवान् पर्वतमहानसादिः तत्प्रतिपत्तिकभेदाधिकरांजलरूपा
 दिः तस्मिन् धूमरूपहेतोरवृत्तित्वमस्तीति कृत्वा लक्षणासमन्वयः धूमवान् व
 नेरित्याद्यसद्वेतो नातिव्याप्तिः कथमित्यमसाध्यवान् महानसादिः तत्प्रतिपत्ति
 गिकभेदाधिकरणमप्योगोलेकं तत्र वह्निरूपहेतोर्वृत्तित्वमेव नावृत्तित्वमिति
 ननु पर्वतो वह्निमान् धूमादित्यत्रैवाव्याप्तिः कथमित्यमसमवायसंबन्धेन सा
 ध्यवान् वह्नेरवयवः तत्प्रतिपत्तिकभेदाधिकरणमहानसादिस्तवृत्तित्वमेव धू
 मरूपहेतोर्नावृत्तित्वमिति चेन्न साध्यवत्त्वस्य साध्यातावच्छेदकसंबन्धेन विव

क्षितत्वात्कीदृक्कलसरांसम्पन्नमीदृक् सध्यातावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्न
साध्यवत्प्रतियोगिताकभेदाधिकरणोहेतोरवृत्तित्वं व्याप्तिः २ ननु न्यायानत्रे
वाव्याप्तिः कथमिष्टा मसाध्यातावच्छेदकसंबन्धेन संपोनेन साध्यवान्पक्किं
चिन्महानसादिस्तत्प्रतियोगिकभेदाधिकरणं पर्वतादिस्तत्र हेतोर्धूमस्यवृत्ति
त्वमेवनावृत्तित्वपिति चेन्न साध्यवत्प्रतियोगिताकभेदस्य साध्यवत्त्वावच्छिन्न
प्रतियोगिताकत्वेन विवक्षितत्वात् कीदृक्कलसरांसं पन्नमीदृक् सध्याताव
च्छेदकसंबन्धावच्छिन्नसाध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाधिकरणोहे
तोरवृत्तित्वं व्याप्तिः ३॥ न च न्यायपिसहेतावेवाव्याप्तिः कुप्यमित्यमसाध्यवत्त्वा
वच्छिन्नसाध्यवत्तः पर्वतादेभेदाधिकरणधूमावयवः तत्र धूमस्य विद्यमान

२

त्वमेव समवायेनेति वाच्यमसाध्यवत्तावच्छिन्नप्रतियोगिकभेदाधिकरणा
 रतित्वस्य हेतुतावच्छेदकसंबन्धेन विवक्षितत्वात् तत्तथा च कीदृक्कलसरांसं
 पन्नमसाध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नसाध्यवत्तावच्छिन्नप्रतियोगिता
 कभेदाधिकरणानिष्ठाधारतानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नवति
 त्वाभावो हेतोव्याप्तिः न च तद्यपि धूमवान्वहेरित्यत्रैवातिव्याप्तिः कथमित्य
 मसाध्यो धूमस्तत्प्रतियोगिकभेदाधिकरणं जलहृदादिः तत्र वह्निरूपहेतोरवृत्ति
 त्वमेव न रतित्वमिति वाच्यमभेदाधिकरणत्वावच्छिन्नभेदाधिकरणस्य विवक्षि
 तत्वात् तदप्यपि भेदाधिकरणो हृदादौ वह्निरूपहेतोरवृत्तित्वमस्ति तद्यपि साध्यव
 द्वापि मित्रयोगोत्पत्तौ तस्य वृत्तित्वमिति तद्यथा च ईदृक्कलसरांसं पन्नमसाध्य

तावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नसाध्यवत्तावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाधिकार
णत्वावच्छिन्नभेदाधिकारानिष्ठाधारतानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबन्धाव
च्छिन्नवृत्तित्वाभावोहेतोर्व्याप्तिः ५ नचतथापि प्रतियोगिताकभेदाधिकारण
त्वावच्छिन्नभेदाधिकारानिष्ठाधारतानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबन्धाव
च्छिन्नवृत्तित्वाभावोहेतोर्व्याप्तिः ॥ ५ नचतथापि रदेद्रव्यंगुणकर्माः न्यत्ववि
शिष्टसत्त्वादित्यादावव्याप्तिः कचमित्यमविशिष्टसत्तायाः शुद्धसत्तानतिरेकात्तवि
शिष्टं शुद्धान्नातिरिच्यते इति न्यायात्तसाध्यं द्रव्यत्वं साध्यवद्द्रव्यं तत्प्रतियोगिताक
भेदाधिकारतो गुणो शुद्धसत्तापावृत्तित्वमेव नावृत्तित्वमिति वाच्यमहेतुतावच्छे
दकरूपेण हेतोरेवृत्तित्वस्य विवक्षितत्वात्तहेतुतावच्छेदकस्य साध्यवत्प्रतियोगि

३

गिताकभेदाधिकरणावृत्तित्वानवच्छेदकत्वेनविवक्षितत्वादित्यर्थः इव्यप्रतियोगि
कभेदाधिकरणागुणास्पद्यपिसन्नाधिकरणात्ममस्तिनद्यापिहेतुतावच्छेदक
गुणाकर्मत्वविशिष्टसन्नात्वावच्छिन्नविशिष्टसन्नानधिकरणात्वस्यगुणादे
सत्त्वान्॥ इत्येव ईदृक्कलस्यसंपन्नमसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्य
वत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाधिकरणात्वावच्छिन्नभेदाधिकरानिष्ठाधार
तानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वानवच्छेदकहेतुतावच्छेदक
धर्मवत्त्वहेतोर्व्याप्तिः ॥ ई हेतुसमानाधिकरणात्पन्नाभावाप्रतियोगिसाध्येनहे
तोःसामानाधिकरणाप्यव्याप्तिः पर्वतोवन्निमान्पूमादित्याकारकस्यत्वेहेतुधूमः
तदधिकरणापर्वतमहानसादिःतदतिर्योऽभावो नोकादाभावःबन्धुभावस्तुत

त्रनास्तितस्याभावस्याप्रतियोगिसाध्योवन्निर्भवन्ति तेन साकं धूमस्य सामाना
 धिकरणं भवति इति लक्षणा समन्वयः धूमवान् च हेरित्यत्र नातिव्याप्तिः कथं हेतु
 रत्र वन्निः तदधिकरणं मणो गोलकादिः तद्वृत्तिर्यो भावो धूमाभावस्तस्य धूमाभा
 वस्य प्रतियोग्येव धूमरूपः साध्यो भवति नाप्रतियोगीति ननु पर्वतो वन्निमान् धू
 मारि त्रे वा व्याप्तिः कथं हेतुः अधिकरणं पर्वतस्तद्वृत्तिर्यो भावो महानसीपवत्तु भाव
 स्तस्याभावस्य प्रतियोग्येव भवति वन्निरूपसाध्यो नाप्रतियोगीतिः प्रतियोगि
 भेदेनाभावभेदानं गीकारात् महानसीपवत्तु भावस्य पर्वतीपवन्निरपि प्रतियो
 गो भवत्येव न च पर्वतीपधूमेन पर्वतीपवन्नेत्याप्तिः महानसीपधूमेन महानसी
 पवन्नेत्याप्तिः समानाधिकरणवन्निधूमपो व्याप्तिरिति वाच्यमनन्तद्वन्नेरप्युभया

भावसत्त्वात् एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्तीति प्रतीतेः हेत्वधिकरणोपपत्तेर्वैकल्यादिविरुद्धान्नेऽपि
 घटवत्सुभपाभावोऽस्ति तस्याभावस्य प्रतिषेधोऽप्येव बन्धिभवति नाप्रतिषेधोऽस्ति त
 येव गुणावान्द्रव्यादित्यत्राप्यव्याप्तिः कथमव्याप्तिरित्यम हेतुरत्र द्रव्यत्वं तद
 धिकरणं द्रव्यं तस्मिन्नुच्येऽपत्तिं चिदुक्तं भावोऽस्तेव तस्य गुणाभावस्य प्रतिषे
 धोऽप्येव गुणरूपः साध्यो भवति नाप्रतिषेधोऽस्ति चेन्न हेत्वधिकरणवत्त्वभावप्रति
 षेधोऽस्ति तानवच्छेदकं पत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नसाध्यस्य हेतुना साकं सा
 मानाधिकरणस्य विवक्षितत्वात् पत्साध्यतावच्छेदकं तद्वैकल्यादिविरुद्धत्वभा
 वप्रतिषेधोऽस्ति तानवच्छेदकं न भवतीति विवक्षितो न पर्वतो बन्धिमान्धूमादित्यत्र
 नाव्याप्तिः महानसीपादिव ह्यभावसमाश्रयकथमित्यमपर्वतवन्ति महानसी

यवह्यमाभावप्रतियोगितावच्छेदकंवहित्वं न महानसीयवहित्वंगूरुधर्मस्या
नवच्छेदकत्वानरेहेत्वधिकरणवत्त्वभावस्य तत्र द्रुह्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदक
मेव यत्साध्यतावच्छेदकंवहित्वमतोहेत्वधिकरणवत्त्वभावो न्यएव धर्तृपः यस्य
साध्यतावच्छेदकप्रतियोगितावच्छेदकं न भवति ईदृशो भावः को घटाद्यभावः
तस्याभावस्य प्रतियोगिता नवच्छेदकं साध्यतावच्छेदकंवहित्वमतथाच गुणा
वान्द्रव्यत्वादित्यत्रापि नाव्याप्तिः हेत्वधिकरणो द्रव्ये विद्यमानाभावो पटाद्यभा
वः न तु गुणात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताको भावस्तस्यां भावस्य प्रतियोगिता न
वच्छेदकं गुणात्वं न द्रव्येच्छिन्नगुणास्पसाध्यस्य द्रव्यत्वेन हेतुना सह समानाधि
करणमिति कृत्वा लक्षणा समन्वयः कीदृक् लक्षणा संपन्नमरेदृक् हेत्वधिकर

एतत्त्वभावप्रतियोगितानवच्छेदकं पत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नसाध्यसामाना
 धिकरणपञ्चासिद्धिरिति १ ननु तद्यापि रूपत्वव्याप्यजातिमद्दानपृथिवीत्वादित्यत्रा
 व्याप्तिः कुतः साध्यतावच्छेदकानां रूपत्वव्याप्यशुक्लत्वादित्यातोनां नीलघटा
 दिरूपपृथिवीवत्त्वभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वादिति चेन्न तत्र परंपरपारूप
 त्वव्याप्यजातित्वमेव साध्यतावच्छेदकं न रूपत्वव्याप्यजातिः न हिरूपत्वव्याप्य
 जातित्वाभावः क्वापि पृथिव्यामस्ति रूपत्वव्याप्यजातिमन्नास्तीति बुद्ध्यापत्तेः
 इत्यादिस्थले कीदृगलक्षणमीदृगहेत्वधिकरणवत्त्वभावप्रतियोगितावच्छे
 दकतानवच्छेदकं पत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकं तदवच्छिन्नावच्छिन्नसा
 ध्येन हेतुसामानाधिकरणपञ्चासि २ भवन्ति चेत्वेतदधिकरणपृथिवीत्वाधिकर

तां पृथिवी घरादिस्तद्धित्यो भावो घराद्य भावो रूपत्वव्याप्यजातित्वाभावस्तु
तत्र नास्ति तदभावप्रतियोगिता वच्छेदकं घटत्वं प्रतियोगिता वच्छेदकता न व
च्छेदकं रूपत्वव्याप्यजातित्वं न देवसाध्याता वच्छेदकता वच्छेदकं भवति तद
वच्छिन्ना रूपत्वव्याप्यजातिः तदवच्छिन्नो रूपत्वव्याप्यजातिमहान्न तस्य पृ
थिवीत्वरूपहेतुना सामानाधिकराम्यमस्तीति लक्षणा समन्वयः अत्र परंपर
या संबंधात् अस्या अपसमवायः स्य रूपत्वव्याप्यजातित्वं न दास्यो रूपत्वव्या
प्यजातिः न तस्य समवायो रूपत्वव्याप्यजातिमतिरावमप्यं महोदरिमान्दरि
संयोगादित्यत्रापि स्यात् अपसंयोगसंबंधेन दशात्ममेव साध्याता वच्छेदकं भ
वति साध्यादिभेदेन व्याप्तेर्भेदादिति मते नेदं लक्षणां न चैवमपि दृश्यं गुणा

कर्मान्यत्वविशिष्टसत्तादित्यत्राव्याप्तिः कथमित्यस्य विशिष्टं मुद्रात्रातिरिक्तमिति
 मतेन यत्तु मुद्रासत्ताधिकरणांगुणाः कर्मचतरेव विशिष्टसत्ताधिकरणमपितद्
 निर्णोभावोऽव्यक्ताभावस्तस्य प्रतिपत्तितावच्छेदकमेव पक्षाध्यानावच्छेदकं
 इत्यत्यन्तमनवच्छेदकं भवतीति चेन्न हेत्वधिकरणस्य हेतुतावच्छेदकावच्छिन्न
 हेत्वधिकरणत्वेन विवक्षितत्वात् न यद्यपि मुद्रासत्ताधिकरणगुणादिरस्ति तथा
 पि गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नगुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तायाश्च
 धिकरणान्तास्ति विशिष्टसत्तानिष्ठापनानिरूपताधिकरणता इव्यएव स्ति
 न गुणोक्तमेव विवक्षितं विशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नविशिष्टसत्ताधिकरणोऽव्ययो
 भावोपत्तिं चिद्गुणाभावः इत्यव्यक्ताभावस्तु न तत्र नास्ति तदभावप्रतिपत्तितावच्छेद

दकं रसत्वादितस्य रससंभावस्य प्रतिपोगितानावच्छेदकं साध्यातावच्छेदकं द्र
व्यत्वत्वं न दवच्छिन्नस्य द्रव्यत्वस्य साध्यं स्पेहेतुना गुणकर्मत्वविशिष्टसत्ता
त्वावच्छिन्नगुणकर्मत्वविशिष्टसत्तारूपहेतुभासहसामानाधिकरणमस्ती
ति कृत्वा लक्षणासमन्वयः कोट्टकलक्षणां जातमरदक हेतुतावच्छेदकावच्छिन्न
हेत्वधिकरणवत्संभावप्रतिपोगितानावच्छेदकं पत्साध्यातावच्छेदकं न दवच्छि
न्नसाध्यासामानाधिकरणं व्याप्तिरिति १ एवमपि वह्निमान् धूमाश्चैत्रवाव्याप्तिः
कथं हेत्वधिकरणसंभवापसंबंधेन धूमावपवास्तद्वृत्तिर्योभावो वह्निभावस्तस्या
भावस्य प्रतिपोगितावच्छेदकमेव वह्नित्वं नानवच्छेदकमिति चेन्न तदा हेत्वधि
करणां हेतुतावच्छेदकसंबंधेनापि विशेषणीयमप्रतो वह्निमान् धूमादित्यत्र

हेतुतावच्छेदकसंबंधः संयोगः ननु समवायः तेन संबंधेन हेत्वधिकरणं पर्वतम
 हानसारि ननु धूमावयवास्तद्धृतिर्योभावो घटाद्यभावः वदन्नाभावस्तु तत्र ना
 स्ति तदभावप्रतियोगिता न वच्छेदकमेव साध्यातावच्छेदकं वदित्वं तदवच्छि
 न्नसाध्यस्य वनेर्धूमसामानाधिकरणं भवतीति लक्षणा समन्वयः कोऽकल
 क्षणं जानामहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधि
 करणवत्त्वभावप्रतियोगिता न वच्छेदकं यत्साध्यातावच्छेदकं तदवच्छिन्नसा
 ध्यसामानाधिकरणं व्याप्तिरिति ४ नचेवमप्यप्यं ब्रह्मः कपि संयोगी एतद्वत्
 त्यादित्यत्राव्याप्तिः कथमित्यमहेतुतावच्छेदकसंबंधेन सरूपेण हेतुतावच्छेद
 कावच्छिन्नानहसत्याधिकरणमेतदहसस्तद्धृतिर्योभावो मूलावच्छेदेन कपि

संयोगाभावस्तस्याभावस्यप्रतियोगिनावच्छेदकमेवसाध्यतावच्छेदकंक
पिसंयोगत्वंभवतीतिचेन्नप्रभावस्यप्रतियोगिव्यधिकारणत्वेनविशेषणी
यत्वानहेत्वधिकारणमनवृक्षःतद्वृत्तिर्गोभावःप्रतियोगिव्यधिकारणोद्यरा
यभावस्तस्याप्रतियोगितानवच्छेदकमेवसाध्यतावच्छेदकंकपिसंयोग
त्वम्भवतीतिलक्षणासमन्वयःकपिसंयोगाभावस्तुप्रतियोगिव्यधिकारणो
नभवतिनस्यैवमूलावच्छेदेनकपिसंयोगस्यप्रतियोगिनोवृक्षेविद्यमानत्वा
त्तन्नप्रतियोगिव्यधिकारणत्वंपरिप्रतियोग्यधिकारणाभिन्नाधिकारणावृत्तित्वं
तदकपिसंयोगोएतद्वृक्षत्वादित्यत्रेवाव्याप्तिःकथमकपिसंयोगाधिकारणमे
तद्वृक्षादितद्विन्नाधिकारणंगुणादितद्वृत्तिर्गोभावःकपिसंयोगाभावःसरावम्

लावच्छेदेन वृक्षवृत्ति भवति तस्याभावस्य प्रतिपोगिता वच्छेदकमेव साध्यात्ता व
 च्छेदकं भवतीति परिहृत्य प्रतिपोग्यधिकरणा वृत्तित्वं प्रतिपोगिव्यधिकरणात्वं तदा
 संपोगो सत्त्वादित्यादावतिव्याप्तिः कथं हेतुत्रसत्ता तदधिकरणांगुणास्तद्धृतिर्गोभा
 वः संपोगाभावः स एव संपोगरूप प्रतिपोग्यधिकरणोऽव्येऽस्ति संपोगाभाव
 स्तु प्रतिपोगि सामानाधिकरणाः अतो न्यो घटाद्यभावकलक्षणा घटको भवति
 तस्याभावस्य प्रतिपोगितानवच्छेदकमेव साध्यात्ता वच्छेदकं संपोगात्वं भवती
 ति चेन्न स्वप्रतिपोग्यनधिकरणी भूतहेत्वधिकरणा वृत्त्यभावस्य प्रतिपोगिव्यधिकरणा
 परेन विवक्षितत्वात् एवं च कपिसंपोगी एतद्वृक्षत्वादित्यत्राव्याप्तिः संपोगो सत्त्वादि
 त्यादावतिव्याप्तिश्च न कथमित्यमकपिसंपोगाभावोपघपिगुणाद्यवच्छेदेन प्र

निर्गोणव्यधिकरणोऽस्ति न चापि हेत्वधिकरणो न ह्यसत्त्वावच्छेदेन प्रतिगोणि
सामानाधिकरण एवेति क्त्वा न्याभावो लक्षणाघटको भवति तस्याभावस्य
प्रतिगोणितानवच्छेदकमेव साध्यातावच्छेदकमिति एवं संयोगो सत्त्वादित्या
शवपि सन्नारूपहेत्वधिकरणगुणावच्छेदेन प्रतिगोणिव्यधिकरणः संयोगाभा
वत्तस्या प्रतिगोणितानवच्छेदकमेव साध्यातावच्छेदकमिति नातिव्याप्तिः कीदृ
कलक्षणां जानतीदृक् हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छि
न्नहेत्वधिकरणीभूतप्रतिगोण्यधिकरणवत्त्वभावप्रतिगोणितानवच्छेदकं
यत्साध्यातावच्छेदकं तदवच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरणं व्याप्तिरिति ५ एवं
मपि विशिष्टसत्तावान्नजानतेरित्यत्रानिव्याप्तिः कथमित्यमहेतुत्रजानतिः तदधिक

रणंगुणः कर्मचतुष्टयैर्भावाविशिष्टसत्ताभावस्तस्याभावस्यप्रतियोगिनीस
 त्तापिजात्यधिकारणगुणाद्यवच्छेदेनविशिष्टसत्ताभावस्तप्रतियोगिसमानाधि
 करणोत्तोभ्याभावएवस्तत्तत्तद्व्यवहारकोवाच्यः तस्याभावस्यप्रतियोगितानवच्छेदक
 मेवगुणकर्माम्यत्वविशिष्टसत्तात्वंसाध्यतावच्छेदकं तद्वच्छिन्नसाध्यस्यहेतु
 सामानाधिकरण्यंभवतीतिचेन्नप्रतियोग्यनधिकारणस्यप्रतियोगितावच्छेदका
 वच्छिन्नप्रतियोग्यनधिकारणत्वेनविवक्षितत्वात्तएवंसन्तिनातिव्याप्तिः कथमि
 श्रमहेत्वधिकरणवृत्तिर्गुणकर्माम्यत्वविशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता
 कोभावस्तस्याभावस्यप्रतियोगिनीविशिष्टसत्तेवभवतिननुसत्तातस्याभाव
 स्यप्रतियोगितावच्छेदकमेवसाध्यतावच्छेदकंविशिष्टसत्तात्वंभवतीति ए

वंसनीद्वक्लक्षणांसंपन्नमहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकाव
च्छिन्नहेतुवधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यनधिकरणावत्प
भावप्रतियोगितानवच्छेदकंपत्साध्यतावच्छेदकंतदवच्छिन्नसाध्यसामाना
धिकरणपंव्याप्तिरिति ६ नन्वेवमपिज्ञानवानसत्वादित्यत्रानिव्याप्तिः कथमित्य
महेतुरत्रसत्तातदधिकरणंघटादिः नद्वुतिनिर्योऽभावोक्तानाभावःविषयतासंब
धेनज्ञामरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणामेवसनप्रतियोगीव्यधिकरणोऽतोऽज्ञा
नाभावस्तुल्यक्षणाघटकोनभवतिकितिउच्यतेयभावस्तस्याभावस्पप्रतियोगि
तानवच्छेदकमेवसाध्यतावच्छेदकंभवतीतिचेत्रप्रतियोग्यनधिकरणास्प
साध्यतावच्छेदकसंबंधेनवेवसितत्वात्तएवंसतिनानिव्याप्तिःसन्नारूपहेतुवधि

करणोद्योतयोत्तानाभावः साध्यातावच्छेदकसंबन्धेन समवायेन प्रतियोगि व्य
 धि करणस्तस्याभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकमेव साध्यातावच्छेदकं तानत्य
 मिति एवं सतीदृक्कलक्षणं संपन्नमहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छे
 दकावच्छिन्नहेत्वधिकारो साध्यातावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताव
 च्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगानधिकारान्वत्तभावप्रतियोगितानवच्छेदकं य
 साध्यातावच्छेदकं तद्वच्छिन्नसाध्यासामानाधिकारणपंब्याप्तिरिति ७ ननु प्रति
 योगितावच्छेदकावच्छिन्नस्य पक्षकस्य चित्प्रतियोगिनो नधिकारणत्वं हेत्वधि
 करणस्य विवक्षितं प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामान्यस्य चानधिकार
 णत्वं पक्षिचित्प्रतियोगितावच्छेदकपक्षदवच्छिन्नसामान्यस्य चानधिकारण

त्वं विवक्षितमिति नाद्यः कपि संयोगो एतद्वत्सत्वादित्यत्राव्याप्यापत्तेः कथम
 व्याप्तिः स्यादित्यमवक्ष्यति कपि संयोगाभावस्य भूतत्ववतिरपि कपि संयो
 गः प्रतियोगीतस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्येतद्वत्सत्त्वानधिकारणा
 मेव न त्वधिकारणं न भावस्य प्रतियोगितावच्छेदकमेव साधपतावच्छेदकं कपि
 संयोगत्वं भवतीति द्वितीयोऽपि न प्रतियोगिव्यधिकारणाभावाप्रसिद्धेः कथम
 सिद्धिरित्यमसर्वस्यैवाभावस्य पूर्वसत्तावृत्तित्वविशिष्टस्याभावात्मकप्रतिरो
 गिसमानाधिकारणात्वात्तत्पर्वतो वह्निमान् धूमादित्यादौ हेत्वधिकारणोपपत्तेयो
 वृत्ताभावस्तस्य पूर्वसत्तावृत्तित्वविशिष्टवृत्ताभावो नास्तीति प्रतीतेर्यो भावः प्र
 तियोगिरूपः तमीषा भावस्य प्रतियोगिरूपत्वात्तत्प्रतियोगिसमानाधिकार

रावद्युशभावो भवति न प्रति योगि व्यधिकरण भावा
 प्रसिद्धा संभव एव लक्षणा स्प भवतीति ननु पयपि वहि मान धूमादित्यादौ द्युश
 भावादिः पूर्व क्षणावृत्तित्वविशिष्ट द्युश भावा भावात्मक प्रति योग्य अधिकरांस्व
 पर्वतादेहेतु अधिकरा स्थास्ति न चापि साध्या तावच्छेदक संवधेन संयोगेन द्यु
 श भावा भाव स्प प्रति योगि रूप स्या न अधिकरा त्वमेव हेतु अधिकरा स्प पर्वता
 देह स्तीति कथं प्रति योगि व्यधिकरण भावा प्रसिद्धिरिति चेन्न अभावाधिकरण
 का भाव स्याधिकरणानतिरिक्तत्वादिति मते न द्युश भावे यो बहू भावस्तस्य द्युश
 भावात्मकतया द्युश भाव स्प च पर्वतवृत्तित्वान्न द्युश भाव स्प वहिरपि प्रति यो
 गी नदधिकरांस्व पर्वतादेरित्येव क्रमेण प्रति योगि व्यधिकराणा भावा प्रसि

इत्वात्तपद्यभावाधिकाराकोभावोभिन्नरतिमर्तनक्षधूमाभाववान्वहस्रभा
वादित्याशवव्याप्तिः कथमित्यम तत्रसाध्यातावच्छेदकसंबन्धोभावीपविशो
षराताख्यः स्वरूपसंबंधस्तेन सर्वस्यैवाभावस्य पूर्वक्षरावृत्तित्वविशिष्टधू
माभावोमास्तोतिप्रतीतेः साध्यातावच्छेदकसंबन्धेनविशेषराताख्येनवहस्रभा
वाधिकारो जलनृक्षेविद्यमानधूमाभावाभावस्यप्रतिपोगितावच्छेदकमेवसा
ध्यातावच्छेदकं धूमाभावत्वमस्तोतिक्लृप्ताव्याप्तिः ततोपेयः किंचित्प्रतिपोगि
तावच्छेदकं पत्रद्वच्छिन्नप्रतिपोगिनो नधिकारात्तविवक्षतोपि कपिसंपो
गाभाववान्ग्रात्मत्वादित्याशवव्याप्तिः कथमित्यम साध्यातावच्छेदकसंबन्धे
नविशेषराताख्येनहेत्वधिकारो ग्रात्प्रनिविद्यमानस्य कपिसंपोगाभावाभावस्य

कपिसंयोगरूपस्य यथा कपिसंयोगाभावत्वं प्रति योगितावच्छेदकं भवति न चा
 गुणसामान्याभावत्वमपि गुणसामान्याभावाधिकरणो कपिसंयोगो नास्ती
 ति प्रतीतेः यत्किंचित्प्रति योगितावच्छेदकं गुणसामान्याभावत्वं न दृच्छिन्न
 गुणसामान्याभावस्यानधिकरणत्वेन हेत्वपि करणस्यात्मनो भवतीति क
 त्वाद्याप्तिरिति चेन्न पादृश प्रति योगिताया अप्रवच्छेदकावच्छिन्नस्यानधिकर
 णत्वे हेतुमत्तः तादृशः प्रति योगिताया अप्रवच्छेदकत्वेन साध्ये विवक्षितत्वात् न इ
 यंच कपिसंयोगाभाववान्प्राप्तत्वादित्यादौ गुणसामान्याभावत्वावच्छिन्न
 प्रति योगिताया अप्रनधिकरणप्राप्ताहेत्वधिकरणं भवति साध्यः कपिसंयो
 गाभावस्तस्याः प्रति योगिताया अप्रवच्छेदकत्वेन न भवतीति नाव्याप्तिः तेनेदं कलशरां

संपन्नम हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिकर
णोसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नपादप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्न
प्रतियोग्यनधिकरणवत्त्वभावस्तद्वशात्प्रतियोगितानवच्छेदकंपत्साध्यता
वच्छेदकंतश्चच्छिन्नसाध्यतामानाधिकरणपंचाशिरिति ८ तथापि कालो
घटवानकालपरिमाणमित्यत्राव्याप्तिः कथमित्यमसाध्यतावच्छेदकसंबंधे
नकालिकविशेषणतात्वेन सर्वेषामेवाभावानां हेत्वधिकरणकालवन्ति
त्वात्प्रतियोग्यधिकरणभावाप्रसिद्धालक्षणाव्याप्तिरिति चेन्नप्रतियोगि
तावच्छेदकसंबंधेनप्रतियोग्यनधिकरणीभूतहेत्वधिकरणवत्त्वभावप्रतियो
गितासामान्येपत्संबंधावच्छिन्नत्वपक्षमावच्छिन्नत्वोभयाभावस्तेनसंबंधेनर

दुर्मावच्छिन्नस्य तदेतद्व्यापकत्वविवक्षणात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्य
 तावच्छेदकावच्छिन्नस्य हेतुव्यापकत्वव्याप्तिरित्यर्थः इत्थं च कालो घटवाप्तका
 लपरिमाणदित्यत्र घटाद्यभावो लक्षणाघटको भविष्यति तत्र च प्रतिपत्तिना
 वच्छेदसंबंधेन संयोगात् न परत्वावच्छिन्नस्य घटस्य प्रतिपत्तिनो योनधि
 कारां कालविशेषः सः हेतोः कालपरिमाणस्याधिकारां भवति न त्रयति
 घटाद्यभावप्रतिपत्तिना सामान्ये कालिकसंबंधावच्छिन्नत्वघटत्वावच्छिन्नत्वो
 भयाभावोत्तिनेन कालिकविशेषणत्वात् न साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्य
 तावच्छेदकावच्छिन्नस्य घटस्य कालपरिमाणत्वावच्छिन्नकालपरिमाणं प्र
 तिपत्तिव्यापकताव्यापकसामानाधिकरण्यव्याप्तिः नदित्यंतलक्षणां संपन्नमीदृ

नप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग
नधिकरणाहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिक
रणावत्प्रभावप्रतियोगितासामान्येपत्संबंधावच्छिन्नत्वपद्वर्मावच्छिन्नत्वो
भवाभावःतत्संबंधेनतद्वर्मावच्छिन्नाधिकरणानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंब
धावच्छिन्नवृत्तित्वव्याप्तिरितिनिष्पन्नलक्षणम्॥५॥

ॐ

१४

[OrderDescription]
,CREATED=31.07.20 14:35
,TRANSFERRED=2020/07/31 at 14:38:34
,PAGES=29
,TYPE=STD
,NAME=S0003405
,Book Name=M-362-VYAKARAN VISHAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF

FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF

FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,